

Drago Jančar
OB NASTANKU SVETA

*Ni ga, ki bi zadržal njegovo roko
ali mu rekel: »Kaj delaš?«*

Daniel 4, 32

V romanu so na nekaterih mestih uporabljeni citati iz standardne slovenske izdaje Svetega pisma, ki so ponekod tudi svobodno predelani.

Spomladi se je v pritlično stanovanje vselila mlada gospa. Prihajala je po pločniku ob vrtovih z dvema velikima kovčkoma v rokah in torbico, obešeno čez ramo. Kovčka sta morala biti res težka, saj se je nekajkrat ustavila, ju položila na tla in si oddihovala ter ogledovala pročelja velikih hiš v dolgi ulici. Snela je torbico, iz nje vzela listek, pogledala na hišno številko in nadaljevala hojo.

Danijel je malo prej skozi okno opazoval vlak, ki je počasi vozil na postajo, potem je slišal sopihanje lokomotive, ki se je ustavila, slišal je, kako sika in se stokajoče zavija v oblake pare. Bil je miren nedeljski dopoldan, na dvorišču je neki moški iztepaval preprogo; ploški udarci so dvigovali oblake prahu, ki so ga silili v hrupno pokašljevanje.

Prišla je z dopoldanskim vlakom s Koroškega in z ulice zavila na dvorišče hiše z rdečo, od časa obledelo in od bombardiranj razpokano fasado. Danijel je stekel čez stanovanje h kuhinjskemu oknu. Stanovanje je bilo prazno, bila je nedelja, mama je bila najbrž pri maši, oče s prijatelji, verjetno že v gostilni, brat pri vojakih. Videl je mlado žensko s svetlimi lasmi in belim ovratničkom, stala je na dvorišču in se pogovarjala s starejšim moškim. S tistim tovarišem iz stanovanjskega urada, ki pobira najemnine in oddaja stanovanja. Moški si je nadel očala in si pozorno ogledal njene dokumente. Potem je dvignil enega od kovčkov in skupaj sta odšla v hišo.

Iz pritičnega stanovanja je bilo čez čas slišati premikanje pohištva, ki se je pomešalo z nedeljskimi radijskimi zvoki iz drugih stanovanj. Tovariš iz urada je mladi gospodični pomagal prestavljati omare ali mize. Po kakšni uri je Danijel videl uradnika odhajati, aktovko je stiskal pod pazduho in si med hojo prižigal cigareto.

Nova stanovalka je ostala sama.

Njen prihod ni bil nič posebnega, pripoveduje Danijel, mnogo ljudi je v tistih letih prihajalo v mesto in iskalo stanovanje. Iz rdeče hiše so se nekateri odselili, bivše lastnike so izselili, prihajali so novi stanovalci. Tudi njegova družina se je sem priselila z drugega konca mesta šele pred nekaj leti, ko so očetu zaradi vojnih zaslug in posredovanja Zveze borcev dodelili večje stanovanje od prejšnjega. Prejšnjega, nekje v starem delu mesta, se Danijel ni spomnil, takrat je bil še premajhen, tudi tega, novega, iz časa, ko je bilo še razdejano od bombardiranj, menda brez šip v oknih in brez pohištva, se ne spominja.

Ko se je priselila mlada gospodična, pravi, je bilo že vse drugače, veliko bolje, okna so bila zastekljena, pohištvo je bilo novo, v kleti je bil premog, tam sta bila za pregrado tudi kup krompirja in sod s kislim zeljem. V loncih na štedilniku je brbotalo, sijalo je aprilsko sonce, skozi ponekod odprta okna so se iz radijskih sprejemnikov valili valčki in poskakovale polke. Dišalo je po praženi čebuli, česnu, krompirju in nedeljskih pečenkah.

Njen prihod v mesecu aprilu res ni bil nič posebnega. Dogodki, ki so sledili tisto poletje in jesen, pravi Danijel, pa so bili tako siloviti, da so ga povsem preplavili. Bilo je nekaj takega, kar te povsem zasede, ob čemer ne moreš pogledati proč, kar te zagrabi, nekaj neznanega, neka moč, neka bolezen, neka radost, vse hkrati. Nekaj, kar se naseli vate, kar te ne izpusti in v tebi valovi vse življenje. Še mnoga leta pozneje kakšno noč v sanjah razsaja kot čudna, zdaj ljubezniva, zdaj divja in nazadnje prestrašena žival.

Danes vem, pravi Danijel, da je to velika zgodba življenja, odvija se v nešteto različicah od začetka sveta. Kakšen njen odlomek se v nekaj vrsticah znajde v kroniki lokalnega časopisa, kjer obravnavajo dogodke s sodišč ali policijskih postaj. Tam se je jeseni znašlo njeno ime. Tista pomlad, ki je s prvimi toplimi vetrovi prinesla mlado gospodično, je že zdavnaj odšumela čez hribe nekam proti jugu. In tudi vroče poletje, polno razburljivih dogodkov, je najprej priškrnilo, potem pa s treskom zaprlo svoja vrata in zaprlo še nas v zgodnje mračne večere, prekrite z nizkim nebom. Samo še gnezda toplih stanovanj so nas ločila od sveta, v katerem je ulice prekril moker, od hoje številnih korakov razdruzgan sneg. V ta gnezdasta bivališča za zaprtimi okni, zamegljenimi od sopare, ki se je dvigala iz klokotajočih loncev na štedilnikih, so prihajale radijske novice o Rusih, ki letijo v neznana prostranstva vesolja, se pravi tja, kjer se razprostira nebeško kraljestvo. Prihajal je tudi časopis s fotografijami raket Vostok in možmi v nekakšnih potapljaških oblačilih in čeladah, ki so

jim rekli skafandri. Časopisi so na mize v kuhinjah in dnevnikih sobah prihajali razmočeni, kakor so bili do kože razmočeni tudi njihovi raznašalci, ti pogumni kurirji z novicami iz zunanjega sveta, ki so se na kolesih prebijali skozi goste zavese iz cunj mokrega snega.

Nekega takega poznojesenskega večera se je v časopisu znašlo tudi ime Helene M. Kozmonavti na prvi, njeno ime pa na zadnji strani, v tako imenovani črni kroniki; ta je bila v teh mračnih večerih še zanimivejša branje kakor poročila o Rusih, ki letijo v nebo. Ob njej pa tudi imeni Jožefa D. in Ljuba V. S kraticami priimkov, ker se o ljudeh, ki so osumljeni kakšnih kaznivih dejanj, ne sme govoriti, dokler jim takšna dejanja niso dokazana. Kakor da bralci časopisa ne bi bili vedeli, za koga gre. Vsi smo vedeli, pravi Danijel, da gre prav za mlado gospo Heleno, ki se je spomladi vselila v prazno stanovanje v pritličju. Ljudje vedno vedo vse o vseh, pa naj bo vas ali mesto, majhna ali velika dežela.

Ampak to je bilo jeseni. Ko je prišla, je bila pomlad.

Zmeraj sem se čudil, nadaljuje Danijel, zakaj v tistih ruskih knjigah, ki mi jih je posojal profesor Fabjan, piše, da je junak romana s kočijo pripotoval v mesto brez imena. Recimo »v mesto N., ki leži v N. guberniji«. Morda zato, da bralci resničnih ljudi in resničnih dogodkov v romanu ne bi prepoznali, jih obrekovali, lažno sočustvovali z njimi ali se jim celo posmehovali. Vseeno se mi je zdelo nenavadno.

– Kdo pa bi jih lahko prepoznal v neskončno veliki Rusiji, tudi če bi napisal pravi kraj, kjer so kupovali

in prodajali mrtve duše? sem vprašal profesorja Fabjana. Kdo bi to vedel?

– Morda imaš prav, je rekel profesor, v naši mali deželi se vsi poznamo, zato se ti zdi to nenavadno. A pomisli: ali ni nemara pisatelj s tem hotel povedati, da bi se lahko zgodilo kjerkoli v njegovi veliki deželi?

In natančno to želim povedati tudi jaz, pravi Danijel, lahko bi se zgodilo med ljudmi kjerkoli v naši deželi, tako so živeli in takšne stvari so se dogajale v tistem svetu, ki sem ga videl in ga nikjer več ni. In še več: hočem reči, da bi se lahko zgodile kadarkoli, od nekdanjih so se dogajale take stvari, lepe in strašne, recimo že v svetopisemski Gibeji ali na dvoru kralja Davida.

Saj bi tudi jaz, pravi Danijel, tako kakor tisti ruski pisatelj, najraje začel pripovedovati, da se je vse to zgodilo v neznanem mestu M., v jugoslovanski guberniji S., nekega leta v obdobju po vojni, v nekaj mesecih med pomladjo in jesenjo tistega leta – torej nekoč zdavnaj v dvajsetem stoletju. Predvsem zato, ker ne trdim, da so vsi dogodki resnični, ah, nekateri so že takšni, da so se nemara dogajali samo v moji glavi.

Ženska s kovčkoma se je spomladi pripeljala z dopoldanskim vlakom s Koroškega. Ime ji je bilo Helena. Toda to smo izvedeli šele jeseni iz časopisa, takrat je pisalo Helena M. Do takrat je bila za nas samo gospodična Lena, tako se je predstavila. Zame zelo prijazna gospodična, ki je pekla piškote. Za Pepija, torej za Jožefa D., pa spoštovana gospodična Lena, potem pa že kar kmalu: moja Lena.

Doma je bila iz neke vasi na Koroškem, govorili so, da je pred časom delala za strojem v tekstilni tovarni. Potem je končala administrativno šolo in se čez nekaj let s svojim samskim, sprva celo samotnim življenjem naselila med nami.

Svet, ki ga še ni in bo nastal pred našimi očmi v zgodbi, ki jo pripoveduje Danijel, je prelit z globoko tišino od nebes do zemlje. V ta svet prihaja zgodba, ki stoji na tako trdnih temeljih, kot sta to otroški spomin in njegova domišljija. Zato je doma v sanjah in resničnosti, oboje hkrati.

V svetu, ki ga še ni, so sanje, v katerih ljudje in stvari nemo odpirajo usta, premikajo se pred notranjimi očmi, ki še ničesar ne vidijo. To je nevidnost in neslišnost neskončnega trajanja. Ni neskončno, kajti v nekem hipu ga prekine zvok okovanih čevljev, pod katere so se ujeli drobni kamenčki, hrsk, hrsk. Takoj zatem je pramen svetlobe, ki pada skozi razporek med zavesami in leže na oči. Čutim to svetlobo, pripoveduje Danijel, malce je topla, seveda, saj je to svetloba sonca, in ko odprem oči, jo vidim kakor lesketanje na neznani jezerski gladini, žarek med vejami neznanih dreves, ki prodira globoko navzdol, do zemlje, tam spodaj je skrit mehek zelen mah. Takšen je nastanek sveta: okovani čevlji po tlaku, žarek svetlobe, neki glas iz daljave, vem, da je to glas iz sanj, glas kralja Davida, ki hodi po strehah svoje prestolnice.

Ob nastanku sveta je pomladno jutro. To je takšna negibna tišina, v kateri ni nobenih jutranjih besed, nobenega ropotanja z lonci, žvižganja ali prepevanja,

tišina, ki je sploh ne bi slišal, ko se ne bi vendarle nekaj premaknilo, premikanje nog, množice nog, gomazenje nog, tišina, ki jo nenadoma zaslišim zato, ker pod spuščeni vekami vidim gomazenje človeške stonoge. Isti hip tudi zaslišim, kako okovani čevlji podrsajo po cestnem tlaku, drobni kamenčki so se ujeli pod podplate, neprijetno je hrsknilo.

In zdaj tudi zaslišim stonogo, kako se v jutranji uri odpravlja tja proti tovarniškim vratom, ki jo bodo pogoltnila. Potem bodo udarila velika kladiva, kmalu zatem se bo čez strehe bližnjih hiš in med ozkimi ulicami zaslišalo veliko bobnenje, topo valjanje kovine, zamolkli udarci kladiv, cviljenje rezkalnih žag, ognjeno sikanje varilnih aparatov. Slišim, kako ta trušč potuje proti velikemu hribu ob boku mesta, izgublja se med soteskami, po katerih se spuščajo potoki in se z njihovimi vodnimi brzicami spušča nazaj dol, k reki in pomešan z njenim šumenjem beži nekam daleč čez ravnico.

Slišim korake, številne korake, udarce težkih čevljev po trdih tleh, topot tovarniške pehote po dolgi ulici. Tam spodaj pod mojim oknom vsako jutro hodijo še napol speči hopliti, z odsotnimi pogledi, otopelimi mislimi na pomladno noč, na spanje in sanje, ki so jih pustili v svojih posteljah, na žene, ki so ostale v kuhinjah, na sanje, v katerih so hodili po nekih drugih cestah in pokrajinah. In spet bodo hodili popoldne, kmalu za tem, ko bo zatulila sirena, se bo vsul topot njihovih korakov, še bolj utrujenih, z bobnenjem tovarniških kladiv v ušesih, vsako jutro in vsak popoldan kot brezimna čreda, ki odhaja in

prihaja v svojem vsakdanjem ritmu hoje, spanja, sanj, tovarniških siren.

Ta truma, ki vsako jutro topota kot ogromna čreda velikih, počasnih živali, kakšnih bizonov ali mamutov ali nosorogov s širokimi kopiti v enakomerni hoji do obrežja reke in nazaj v savano, prerijo, tajgo, v tiste velike svetlozelene površine na zemljevidih profesorja Fabjana, ta truma, ki hodi v tovarno z velikimi kladivi in nazaj v svoja domovanja s toplimi kuhinjami in stranišči na štrbunk, ta truma hrani deželo, od nje živi vsa velika država od vzhoda do zahoda, od juga do severa, temna množica brez obrazov. Hrani se z njeno hojo in njenim bojevitim navdušenjem na zborovanjih in povorkah; kakor morje, po katerem plavajo jadra rdečih zastav, valovi ta množica pred očmi tistih, ki stojijo na tribunah, na lesenih odrih, ki so na velikih trgih postavljeni samo zato, da lahko z njih gledajo valujoče morje zvestega delovnega ljudstva pod seboj. Tisti na tribunah pravijo, da nastaja nov svet. Oni pod njimi, v temni množici, pa maha-jo s transparenti in zastavami in kličejo: Živel! Ko je bil Danijel še prav majhen, so klicali: Dajte nam puške, gremo v Trst! Zdaj ne kličejo več o puškah, zdaj so samo še tisočnoga, ki hodi v tovarno in iz nje. In hrumi na zborovanjih in nogometnih tekmah.

Vsako jutro iz tišine izbruhne silovit hrum sveta. Takšen je nastanek sveta. Okovani čevlji po tlaku. Pehota grških hoplitov iz zgodb profesorja Fabjana. Čreda nosorogov. Bleščoč žarek svetlobe. Jutro.

Pomlad. Ni samo topot okovanih čevljev in bobne-
nje tovarniških kladiv. Je tudi reka, gozd, visok hrib.
In tišina, v kateri je slišati le pljuskanje vode ob breg,
mirno vrtnčenje tolmuna. Tišina iz silne, prada-
vne lepote vseh stvari, ki so tukaj od nekdanj.

Pod visokim, z belimi akacijami posejanim bregom
teče široka reka. Navzgor ob reki je gozd, sredi reke
zelen otok. Na travniku ob reki Danijel leže v visoko
travo. Gleda lesket rečne gladine, posluša šumenje
pomladnega vetra v krošnjah dreves, takšna mlada
žival vse sliši, tudi stvari, ki se jih ne zaveda, neslišen
in divji pomladni izbruh klorofila v listju in neki glas
iz daljave, ki ga je komaj mogoče slišati v tej bobneči
tišini. Mirno šumenje reke.

Zapre oči in je neviden. To je tako, kot če se naen-
krat zbudiš. Vidiš sanje in vidiš svet okrog sebe. Med
vidom in nevidom je tako kakor med spanjem in bu-
dnostjo. To je nekakšen vmesni svet, a ne da? Kaj?
Reci, da je, saj ti veš vse, oče. Ne oče, profesor Fabjan
ve vse. Pa tudi pater Alojzij. Kje so oblaki in kje je
zemlja, kje so obzorja sanj, kaj je na koncu sanjskega
horizonta? Je budnost? Če je budnost, so zanjo po-
trebne odprte oči. Odpri oči, odpri jih, takoj. Odpri
oči za pogled, za tip, za vonj, za razum, za strast, za
ljubezen, za tišino, za zvok, za vse, kar te spremlja,
ko vstopaš v svet.

V morje življenja. Valovanje življenja se od vse-
povsod zgrinja v mesto, na ulice, nad strehe mesta,
v njegove vlažne kleti. Njegova vodovja prihajajo z
visokih hribov in njihovih kamnitih globin; tudi iz
listov, iz drevesnih debel, spod skorje, spod korenin.

Nad vsem pa valovi neslišno šuštenje nevidnih oblačkov, to so duše, ki so že odšle v vsemir, pa se včasih vračajo in zakrožijo nad kraji, kjer so nekoč bivale. O tem je bil Danijel trdno prepričan, ne samo zaradi patra Alojzija, ki je znal o dušah tako lepo govoriti. Malo so mu to misel pokvarili Rusi in njihove rakete, ki letajo tam gori. A se je pomiril: saj jih ne morejo videti, ko pa so nevidne, njihovi oblaki so povsem, do nevidnosti prozorni. Kakor zrak ali nočno nebo, na katerem sijajo zvezde.

Ni ga tukaj, nekje daleč potuje. In z zaprtimi očmi vidi vse, ves svet. Ne samo bližnjih čudovitih stvari: zelenkastega soja trave, pljuskanja vode čez kamenčke ob bregu, veselih branjevk na tržnici, otrok, ki tečejo čez rečno brv, migljanja zvezd na nočnem nebu, plivkanja morja ob daljno obalo, vohljanja psa na sledi za neko živaljo – kaj vse je življenje! Poletna nevihta, človeška sapa v zimskem dnevu in ledene plošče v mrzli zimi ob bregu reke, jesenska blatna čobodra na ulici. Trepet listja na drevesu, breza. Pomladni ognji na poljih, dim, razsut čez pokrajino v vrtinčastem vetru. Samo oči mora zapreti in je vse to v sanjah, ko pa jih odpre, je vse že tukaj, vse to vidi in sliši in čuti.

Gospodična Lena je navsezgodaj odhajala v službo in se vračala zgodaj popoldne. Držala se je bolj zase, kot se reče, prve tedne je tudi nihče ni obiskal. Za tisti čas in tisto okolje je bilo njeno vljudno, a zadržano vedenje nekoliko nenavadno. Takrat je spomladi vse vrvelo od življenja na dvoriščih in hodnikih

hiš, ljudje so se pogovarjali tudi skozi odprta okna, obiskovali so se brez napovedi – kadar se je kdo dolgočasil, je stopil k sosedu v svojo ali katero od drugih hiš in potrkal na vrata. Mame so kakor večerni mujezini z minaretov s pojočimi glasovi klicale svoje otroke domov.

Prav zato, pravi Danijel, ker se ni z nikomer družila, se mi je zdela že kar nekoliko skrivnostna. Storil sem to, kar si je gotovo marsikdo želel, pa tega ni napravil, ker bi bilo pač precej nerodno, če bi ga zalotili, kako stoji pred njenimi vrati in kuka v intimo njenega stanovanja.

Zvečer, ko tovarniška kladiva potihnejo, ko se že odvrtil ves pomladni dan in legajo sence na okna, ko potemnijo pročelja dolge vrste hiš, se Danijel spusti po kamnitih stopnicah do vrat Leninega stanovanja. Za zastekljenimi vrati gori luč. Obstoji v temi na hodniku in prisluškuje, ali se bodo kje v hiši odprla kakšna vrata. Kakor mlada žival na preži je z vsemi čuti pripravljen, da odskoči in zbeži skozi temno vežo na dvorišče. Tudi če bi kdo vstopil z dvorišča v vežo, je na to pripravljen. Smuknil bi nazaj na stopnice in stekel gor v domače stanovanje. Nič takega se ne zgodi. Stoji pred njenimi vrati in z razbijajočim srcem prisloni čelo k šipi. Skozi razporek med čipkastimi zavesami vidi Leno, ki v kombineži sedi pri mizi – z eno roko si češe lase, z drugo vrtil gumb na radijskem sprejemniku. Iz notranjosti prihajajo zvoki radijskih postaj, govorjenje v različnih jezikih, piskanje in šumenje, na koncu se zasliši nekakšna počasna glasba, violina, klavir. Lena za hip obsedi, odloži glavnik,

potem vstane, si ogrne jopico, s police ob radijskem sprejemniku vzame knjigo in z njo leže na divan ob steni. Posluša glasbo, bere. Nasmehne se nečemu, kar je prebrala, spusti knjigo na prsi, prekriža roke pod glavo in se zagleda v strop. Svilnata tkanina ji zleze nad gibka in obla kolena, Danijelu močnejše udari srce. Globoko diha, steklo pred njegovimi očmi se zarosi, naglo ga briše s potno dlanjo, Lena se neha smehljati in pogleda proti vratom. Danijel otrpne.

Popoldne je prišla iz službe, skuhalo si je kosilo, potem si je pred ogledalom česala lase, ah, kako sem lepa. Bila je lepa, kadar si je razpustila lase, da so ji padli čez obla ramena, čez naramnice svilnate kombinize, in si jih počasi začela česati – takrat je bila še posebej lepa. Videti je bilo, da je tudi osamljena. Lepša ko je bila, bolj je bila osamljena. Nikogar ni bilo, da bi občudoval njeno lepoto. Vsaj ne da bi za to vedela.

Ležala je s knjigo, včasih so se noge malce razmaknile, da se je zableščal rob belih hlačk. Morda je za hip zaslutila, da jo nekdo opazuje, pogledala je proti vratom.

Ničesar še ne ve, vse šele prihaja.

Nekega popoldneva ga je povabila na piškote.

– Piškote sem spekla, je prijazno rekla, a boš kakšnega?

Danijel je v zadregi pokimal. Zdaj se bo znašel z njo v tistem stanovanju, ki ga je poznal iz večernih, včasih tudi nočnih ur.

Sredi mize, pogrnjene z belim prtom, je kraljevala velika steklena skleda, polna dišečih piškotov. V steklene kristale se je lovila svetloba in se lomila ter lesketala v mavričnih barvah. Bil je očaran. Pri tej mladi gospe je vse tako lepo.

– Če jo zasučesh, takole, se pokažejo drugačne barve.

Zasukala je težko stekleno skledo in barvasto lesketanje se je razsulo po stenah in njegovem obrazu.

– Kristal je. Ti je všeč?

Danijel je prikimal:

– Zelo.

– To sem dobila od mame in očeta, je rekla, ko sem končala šolo. Za nagrado. In za srečno pot v novo življenje.

Lepo je bilo slišati, da mu zaupa tako svečane besede: pot v novo življenje.

Grizljal je piškote, pil malinovec in se ogledoval po snažni kuhinji, tla so se svetila, lonci so se bleščali. Tudi ona se je svetila, njeni lasje in njene oči. Rada je imela čipke – ne samo tiste čipkaste zavese na zastekljenih vratih, tudi divan je bil prekrit s čipkastim pregrinjalom in pod stekleno posodo s piškoti je ležal čipkasti prt. Gospodična Lena je bila vsa svetla, čipkasta in čista. Saj to je vedel, videl jo je, kako se je umivala in si česala dolge lase.

– V nedeljo sem te videla v cerkvi. Pri svetem Jožefu, je rekla.

Danijel je zardel. Ni si želel, da bi ga kdorkoli videl v cerkvi, prišel je zadnji, stal je čisto zadaj in se izmuznil skozi vrata takoj za tem, ko je pater Alojzij rekel: Pojdite v miru.

– Mama je rekla, da moram iti, je rekel in pogledal v tla.

– Mama je rekla? Drugače ne bi šel?

– Ne.

– Zakaj pa ne?

– Oče ne pusti. Pravi, da so to farške neumnosti.

Tudi sama je vzela piškot iz kristalne sklede, grizljala ga je in gledala.

– K verouku pa hodiš?

Pokimal je.

– Si povedal patru Alojziju, kaj pravi tvoj oče?

Odkimal je.

– Moral bi mu povedati.

Danijel je začel pogledovati proti vratom. Pomislil je, da bi ji moral nekaj razložiti. Saj je prijazna, toda ona je z dežele, tam na njenem Koroškem vsi hodijo v cerkev, v mestu pa samo tisti, ki so prišli z dežele. In tudi tega še ne ve, da se pri očetu zbirajo njegovi tovariši iz Zveze borcev. Bo že še slišala, ko bodo zapeli, včasih sredi noči pojejo partizanske pesmi. Kako naj ji razloži, da Zveza borcev ne hodi k maši? Zveza borcev ne mara križev, hodi na sestanke in na proslave, kjer nosijo prapore in zvezde in kuhajo golaž v velikih kotlih.

Bila je lepa in mirna, ljubezniva mlada gospa. Pravzaprav gospodična, gospe so poročene, gospodične pa še čakajo na to, da se bodo poročile. A oblačila se je kot mestne gospe. Videl jo je, kako se je vsak večer umivala, zobe si je krtačila brez konca in kraja. Gotovo je bila tudi njena duša čista, če pa morda kdaj ni bila povsem čista, si jo je pri maši očistila. Ne samo

čisto telo, še pomembnejša je čista duša, pater Alojzij pravi, da spoved in obhajilo pomenita očiščenje duše.

Pekla je hrustljave piškote, živela je med belimi čipkami, bila je zelo ljubezniva, toda kakšnih stvari pa res ni razumela. Nekaterih stvari v njeni koroški vasi ne morejo razumeti. Tega zagotovo ne, kako se živi v mestu; čeprav se je oblačila kot mestna gospodična, ni razumela, da kakšnih stvari pač ne povemo nikomur, tudi patru Alojziju ne. Naj bi mu rekel, da hodi k verouku samo zato, da bi mami naredil veselje? Ker gre mama skoraj vsako nedeljo k maši in skoraj vsako nedeljo, kadar gre k maši, spravi v slabo voljo očeta. Ki v svoji slabi volji molči, ker je noče oštovati pred svojim sinom. Ponoči, ko misli, da je sin zaspal, pa jo jezno vpraša, ali hoče, da ga zaradi njenih farjev vržejo iz službe. Ali še huje: iz Zveze borcev!

Danijelova mama tega noče, kljub temu pa je kmalu spet v cerkvi. Tudi Lena. Mar res skozi tisto rešetkasto okno v spovednici povesta vse, kar je bilo v mislih in dejanjih? Njemu to ne pride na misel. Mar naj bi patru Alojziju povedal, da je gospodično Leno opazoval, medtem ko si je česala lase in v kombineži legala na divan v kuhinji? Pa če bi ga še tako zanimalo, gotovo bi ga zanimalo. Da bi mu potem naložil, naj zmoli pet očenašev in tega nikoli več ne počne. Ne, tega mu ne bi nikoli povedal, tudi tega ne, da se po očetovem mnenju v cerkvi zbirajo samo stare tercijalke in kakšni neumni praznoverni moški in jim tam leni farji, ki ne delajo ničesar drugega, pripovedujejo pravljice o tem, da se da hoditi po vodi, kajti po vodi se ne da hoditi, to je znanstveno dokazano.

Nihče še ni hodil po vodi in nikoli ne bo, čeprav je res, tudi Danijelov oče misli tako, da je bil njihov Jezus res nekaj posebnega. Vsaj to bo držalo, da je bil prvi socialist, pravzaprav kar komunist. Glede tega se z njim strinjajo njegovi tovariši iz Zveze borcev ob steklenici vina v kuhinji.

Lena pač tega, kar govorijo oče in njegovi tovariši, ne bi razumela. Le kako si je predstavljala, da bi šel Danijel tja h kapucinom in jim povedal, da so njihove pridige farške neumnosti. In da je bil Jezus prvi komunist.

Dobra ženska je bila, pripoveduje Danijel, mislila je, da so okrog nje sami odkritosrčni in dobri ljudje. Vse je storila tako, kot je prav, vsaj mislila je, da je prav. Hodila je v službo, pekla piškote, pri drugih stvareh pa je ravnala tako, kakor ji naroča srce. Srce vedno ve, kaj je prav in kaj narobe. To je bila modrost očeta Alojzija in tej modrosti je Lena brezmejno zaupala, še od takrat, ko ji je to isto stvar o srcu govoril vaški župnik v njeni vasi, tam, kjer je sprejela prvo obhajilo. Mogoče pa je prav zato, pravi danes Danijel, ker je verjela, da njeno srce zmeraj ve, kaj je prav, povzročila dogodke, ki so tisto poletje vznemirili ta del mesta in so se jeseni znašli celo v časopisu, v črni kroniki. Na tisti strani večernega časopisa, ki so jo vsi najraje prebirali.

A takrat, ko je grizljal piškote in se je smehljala in postavljala po njegovem mnenju nekoliko nenavadna vprašanja, je bil še miren pomladanski čas, do burne jeseni je bilo še daleč. Bil je čas samotnih večerov, morda je kdaj pomislila, da je mlada in lepa in da

ne more biti zmeraj sama. In zato kmalu ni bila več sama, še isto poletje in jesen je bilo vse drugače.

Z Leno, z njo in zaradi nje, so se kmalu začele dogajati čudne reči, že poleti. Najprej, poleti, čudne in razburjljive, jeseni pa že hude, zelo hude reči.

Takrat, ko sem jo obiskoval, pravi Danijel, in jedel njene piškote, sem videl, da ima nenavadno svetle oči, malce zelenkaste zenice. Danes vem, da je bilo za to ljubeznivo svetlobo, ki jo je širila okrog sebe, nekaj temnega. Za njenimi očmi se je nabiralo nekaj, kar imajo tam zadaj skrito ljudje, ki dolgo gledajo v noč. Zdi se mi, da sem to že takrat opazil. Ali pa se mi to zdi samo danes, ko že vse vem. Vem, a vsega ne razumem. Vsaj to vem in razumem, da njeno srce ni bilo povsem zanesljiv vodnik skozi življenje v naslednjih mesecih tistega poletja in jeseni.

24
25

Pater Alojzij, ki je Leni razložil modrost o srcu in ki mu je tako zelo zaupala, je bil okrogel kapucin pri svetem Jožefu in ni govoril samo o srcu, ki ve, kaj je prav in kaj narobe. Poznal je tudi druge modrosti življenja. Pravzaprav vso modrost in dobre nauke, ki so potrebni, da človek živi pravilno in na zaide na napačna pota. Saj sem mu tudi jaz zaupal, pripoveduje Danijel, vsem sem zaupal in verjel, mami, očetu in Leni, Pepiju in profesorju Fabjanu, Vasilki in prijatelju Franciju, ki je igral na violino, še najbolj pa zgodbam iz Svetega pisma, ki nam jih je pripovedoval pater Alojzij. Zdaj se vidim, nadaljuje Danijel: z odprtimi očmi in ušesi ga poslušam, ko reče:

– Tudi David je bil majhen, pa je premagal Goljata.

Za hip umolkne in nas gleda, zdi se mi, da prav mene.

– Zakaj? vpraša.

Sedimo v hladni in temni učilnici v župnišču pri kapucinih, pripoveduje Danijel. Zunaj sije toplo spomladansko sonce. S stene gleda ubogi bogec, pribit na križ. Tišina. Nihče ne zna odgovoriti – ali pa si ne upa. Vsi umikajo poglede, da se ne bi ujeli z njegovim, njihove oči so uprte v neko nedoločeno točko na steni, tja, kjer sončni žarki rišejo svoje svetle ornamente. Oče Alojzij je pameten in strog kapucin, oblečen je v rjavo haljo, čez oblino trebuha je prepašan z debelo vrvjo. Njen konec vrta v roki in čaka na odgovor. Tisti konec vrvi je kot kakšen bič, zato je pater videti strog, čeprav se njegove oči navdušeno in veselo svetijo. Svetijo se od navdušenja, ker ve pravi odgovor, in veselega pričakovanja, da ga bo kmalu slišal.

– No, bistre glave, kdo mu je pomagal premagati Goljata?

Jaz že vem, kdo. Toda če rečem, da mu je pomagal Bog, me bo oče Alojzij navdušeno spraševal naprej. Tako je, tako je, bo vzkliknil in takoj nadaljeval: Zakaj pa mu je pomagal? No, le povej, Danijel. Zakaj mu je pomagal? Ker nočem, da bi me spraševal, zakaj je Bog pomagal Davidu, raje molčim. Tudi drugi molčijo.

– Pa saj ste prebrali, kar sem vam naročil! vzklikne pater Alojzij. Ves teden ste imeli, da bi brali o Davidu in Goljatu.

Ko še zmeraj nihče od veroučencev ne odpre ust, mu obraz spreleti temna senca in malce razočarano reče, da je to tako lepa zgodba, da bi jo morali vsi poznati. Jaz jo poznam, ne zdi se mi tako lepa. Pravična že, toda lepa? Da mu s kamnom iz prače razbije čelo? Potem začne govoriti, kar že vem in kar ve pravzaprav vsakdo na tem svetu:

– Premagal ga je, ker mu je pomagal Bog. Verjel je, da mu bo pomagal. In tudi vam, ki ste šibki kakor David, bo pomagal, če boste le verjeli, da vam lahko pomaga.

Vsi pokimamo, pater pa nadaljuje:

– Kdo je Goljat? Goljat so težave, ki vas čakajo v življenju, vsakdo med vami je David, vsakdo jih lahko z božjo močjo premaga.

– In s fračo, reče nekdo v prvi klopi, natančno to, kar mislim tudi jaz. Čeprav vem, da frača pač ni prača, s fračo lahko razbiješ ulično svetilko, s pračami pa so Izraelci razbijali glave sovražnim vojakom. In Goljatu.

Vsi se zasmejemo, spočetka tiho, potem glasneje, potem nekateri od veselja nad to domisljico zacepetajo z nogami. Svetle oči patra Alojzija zdaj čisto potemniijo. Nekaj časa molči in čaka, da se umirimo.

– Joj, joj, joj, reče potem, zakaj nič ne berete?

Pa beremo, misli Danijel, jaz sem prebral o Davidu, ki ni samo premagal Goljata, ki je bil nekakšen Martin Krpan, pravzaprav bolj Brdavs, malo pa me je spominjal tudi na očetovega prijatelja, kleparja Pepija. Prebral sem tudi, kako je bilo, ko je David postal kralj. In je oprezal za neko žensko. Videl jo je, ko

je bila sama in ni vedela, da jo kdo opazuje. Ja, prav tako, kot sem jaz opazoval gospodično Leno.

Nimam rad otrok v knjigah, pravi Danijel. Če se jim dobro godi, so videti razvajeni bedaki. Kadar trpijo, pa naj bi se človeku smilili. Predvsem pa že vnaprej nekaj terjajo, največkrat sočutje. Ali pa celo, kadar mi pisatelj pripoveduje o njihovem težkem življenju, nekakšno odgovornost. Občutek odgovornosti, ker je svet takšen, kakršnega smo naredili in v katerem morajo živeti tudi ti mali človečki, ki ga ne obvladujejo dobro, ki v njem pogosto trpijo, ki sploh še ne vejo, čemu živijo – namreč otroci. In mi naj trpimo z njimi in se sprašujemo, česa smo tukaj krivi? Toda če hočem pripovedovati o tistem času, pravi Danijel, je treba vedeti, da smo bili vsi odrasli, otroštvo je bilo že odraslost, svet ni bil razdeljen na svet odraslih in svet otrok, saj smo si vendar vse delili, vse smo videli in vse smo vedeli.

Predvsem pa, predvsem pa je bila pomlad, pravi Danijel, nič hudega ni bilo spomladi, lepo je bilo. Ni bilo več vojne, vsi so bili veseli, ker ni več vojne. Hudo je samo, kadar je vojna in kadar na mesto padajo bombe. Še huje pa je, kadar je zima in se znajdeš v tanku sredi neskončne Rusije, kjer je tako mrzlo, da se tank ustavi v ledenem oklepu.

Rainerjev Franci vsak dan gleda svojega očeta brez noge, ve, da je v Rusiji najprej izgubil nogo, ko je sredi zime lezel iz gorečega tanka, potem pa je izgubil še vojno, ker jo je izgubila njegova nemška vojska. Toda njegov oče je bil tankist, za Francija je še

zmeraj vojak in junak v črni uniformi, v mislih se z njim vozi v *panzerju* ob Dnestru in celo po Krimu in ga ni strah. Skozi ozko lino opazuje belo, zasneženo pokrajino, seveda, saj je tudi on odrasel, odraslih ni nikoli strah. Rainer ima v omari pod perilom skrito tankistovsko čepico, Franciju jo je že pokazal. Ta črna čepica je bila v Rusiji, tudi takrat je bila z njim, ko je lezel iz gorečega tanka. Zdaj je brez noge, a za Francija je njegov oče junak.

Danijel se mu posmehuje: kakšen junak le, če hodi z berglo in štorklja po stanovanju in s tisto berglo zjutraj dreza v Francija: *Steh auf, steh auf*. Doma govorijo nemško, samo doma, govoriti nemško na ulici je sramota, je tudi nevarno, lahko te prijavijo.

Nemško govori na ulici samo tista zmedena in razkuštrana ženska, ki se pogovarja sama s sabo. Tista, ki ji je letalska bomba ubila moža in otroka. Nihče ji ne zameri, da hodi naokrog nepočesana in govori po nemško. Tudi v glavi, pravijo, je malo razkuštrana. Ko gre po ulici in govori, občasno kaj zavpije, se odpirajo okna, včasih kdo s prstom povrta po sencih, neka ženska se s skoraj otroškim glasom tiho zasmije. Odrasli se tej prikazni smejejo po tihem, pokrijejo si usta, ko se smejejo, ne spodobi se, da bi se zabavali ob tej nesrečni povorki. Otroci v gruči hodijo za njo in se ji na ves glas smejejo, krohotajo se z globokimi, odraslimi glasovi.

Ženska se ustavi sredi ulice in žuga s pestjo proti nebu. Mimoidoči se ustavljajo in se skupaj z gručo otrok veseliyo nenadne ulične zabave.

– Niht tajč, zakliče neki moški, *hier spricht man Slowenisch*.

– Niht tajč, niht tajč, vzklikajo otroci.

Ženska za hip pogleda moškega, njene oči so prazne, gledajo skozenj kakor skozi megličast oblak. Vseeno potem spregovori slovensko, njena slovenščina je čudna, pogrkujoče smešna.

– Kaj boste govorili! zavpije.

Ne razumejo, komu govori.

– Kaj boste lagali! Saj nas niso Nemci bombardirali!

Zdaj je prizor še zabavnejši, ker vsi vedo, kaj sledi.

– Prekleti Angleži, oni so nas bombardirali!

Kaj takega lahko govori samo ta zmešana ženska. Zakaj bi nas Angleži bombardirali? Skupaj smo se borili proti Nemcem.

– *Es waren die Engländer, die bombardirten uns.*

– Englander, englander, vpijejo otroci.

Ta prizor je še posebej zabaven, kadar se mu pridruži Malček. Malček je velik, precej debel fant, nikakor ni podoben kakšnemu malčku, a mama ga še zmeraj kliče malček, moj malček. Morda zato, ker je nekoliko počasnega uma, s svojim razumom je res ostal malček. Vsaka ulica v mestu ima kakšnega prijaznega bebčka, naša ima Malčka. V njegovem obilnem telesu divja neki nemir. Povsod, kjer se kaj dogaja, se pojavi tudi Malček. Če pijanec pade s kolesom, je Malček že tam in mu govori, naj se pobere, prekleta pijandura; če se skozi odprto okno zasliši vpitje družinskega prepira, je Malček pod oknom in kliče: Spet se derejo, spet delajo kraval! V njem je neka divja želja, da bi bil vpleten v razburljive do-

godke. In vedno začne govoriti, včasih celo vpiti grde besede, ki se zdijo otrokom zelo zabavne, odraslim pa zelo nemarne.

Malček se pridruži nesrečni ženski, hodi za njo in zakliče:

– Prasica stara švabska!

To zavpije in še veliko grše, veliko hujše stvari govori.

Ona pa se sploh ne zmeni zanj, še naprej se pogovarja s seboj ali bogve kom, s prstom kaže v nebo, od tam so priletele bombe, angleške, po njenem mnenju angleške, ne pa nemške.

Ne samo ta razkuštrana ženska, ne samo nemški vojak Rainer, tudi Danijelov oče zna nemško, a to ni nič hudega, on pač ni bil nemški vojak. Nemško se je naučil že pred vojno, ko je delal v Stuttgartu. Pozneje, ko se je začela vojna, je bil že spet doma. Znanje tega jezika mu je med okupacijo prišlo presneto prav, ko je sodeloval v ilegali. V slavnem boju proti nemškemu okupatorju. Še bolj pa je nemščino izpopolnil v lagerju, kamor so ga zaprli, ker je delal v ilegali.

Preden so ga Nemci aretirali, je namreč opravil veliko stvar za osvobodilni boj našega naroda. Prav zato, ker je znal nemško. To zgodbo je Danijel velikokrat slišal, kajti oče jo je tudi velikokrat pripovedoval. Nekje v hribih je padlo angleško letalo, nad mestom ga je zadel protiletalski top, ki se mu reče flak. Nekaj časa je še letelo, za njim se je vlekel dim ... tega oče ni videl, toda znal je o tem lepo pripovedovati, tudi Danijel je videl, kako se za letalom vleče dim, izgublja

višino, zgori, pada ... iz njega pa izskočita s padalom dva Angleža, od katerih je eden pravzaprav Avstalec. Klatila sta se po gozdovih in končno našla zatočišče pri nekem kmetu, ki ju je skrtil v kleti. Od tam ju je bilo treba spraviti skozi mesto. Čudna reč, zakaj skozi mesto? Zato, sin moj, ker na tisti strani reke v gozdovih ni bilo partizanov, da bi ju pobrali. Treba ju je bilo spraviti čez naraslo reko, a ni bilo čolnov in vsi mostovi so bili zastraženi. Naši so poskrbeli, da sta se preoblekla in dobila nove dokumente. Odločili so se, da ju bodo spravili čez na najdrznejši, a tudi najbolj prebrisan varen način: skozi mesto, vanj in iz njega so se vsak dan valile trume delavcev iz okolice, med katerimi se lahko skrijeta. Gre torej oče z dvema Angležema, od katerih je en Avstalec, naravnost skozi mesto, po ulicah in čez Glavni most, kjer stoji nemška straža. V žepu ima nabito pištolo.

Kakšna zgodba je bila to!

Malo boljša, bolj napeta od tistih zgodb, ki jih je Rainerjevemu Franciju pripovedoval njegov oče. Ki je lepo sedel v tanku v Rusiji. Če bi jih na mostu ustavili in ugotovili, da je kaj narobe z dokumenti, bi Danijelov oče iz žepa potegnil pištolo. V enem žepu je zmeraj nosil nabito pištolo znamke Walther, v drugem kovinski boksar. Tega bi uporabil, če bi pištola zatajila, včasih se zaskoči. In bi streljal. Gotovo bi stražarja počil, preden bi on snel puško z ramena. Niti sneti je ne bi mogel, je pripovedoval oče, ko bi že ležal tam na mostu. A ni bilo potrebe, da bi stražarja počil, tudi boksarja ni bilo treba uporabiti. Ker je znal dobro nemško, ga je prijazno pozdravil. Na-

tančno se je spomnil, kaj je rekel, še čez leta se je natančno spomnil, njegove besede so prešle v zgodovino: *Guten Tag, es ist ein schöner Tag heute, nicht wahr?* In vojak je pokimal in samo pomignil z glavo, naj grejo naprej.

To razburljivo zgodbo je Danijel velikokrat slišal. Ljubše bi mu sicer bilo, ko bi oče na tistem mostu streljal, takšna zgodba bi bila še lepša in še razburljivejša. In tudi njegovi tovariši, partizani in drugi udeleženci narodnoosvobodilne vojne, ki so prihajali k očetu na kozarec, več kozarcev vina, mu ne bi mogli govoriti:

– Bi streljal, ja! Sredi mesta, polnega nemške vojske in gestapovcev v civilu, bi ti streljal.

Saj so mu verjeli, da je peljal dva Angleža, od katerih je bil en Avstrelec, skozi mesto, že to je bilo dovolj pogumno, zakaj bi se zdaj važil še s streljanjem, ki ga ni bilo.

Oče je bil užaljen.

– Seveda bi, pa še kako bi streljal.

Danijel je verjel, da bi res streljal. Ni se mu zdelo prav, da očetovi tovariši dvomijo o takem, povsem mogočem in povsem verjetnem razpletu dogodkov na Glavnem mostu med okupacijo in bojem za svobodo slovenskega naroda. Res mu je bilo celo žal, da se to ni zgodilo, da je samo po nemško pozdravil in tista dva Angleža spravil do javke.

Prav zato, ker ni streljal in ker ni bilo treba počiti nemškega stražarja, v očeh svojih tovarišev ni pravi junak. Kakor je bil kljub vsemu nekakšen junak, vsaj po Francijevem mnenju, njegov, Francijev, oče. On je